

ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА МІЖМОВНІ ЗВ'ЯЗКИ

УДК 161.1+165.23+81'374

Ігор Дуцяк

Національний університет «Львівська політехніка»

ВИДИ ДЕФІНІЦІЙ ЗА ВМІСТОМ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВІДНОШЕННЯ ОБСЯГІВ ДЕФІНІЙОВАНОГО Й СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

© Дуцяк І. З., 2017

Скласифіковано способи побудови дефініцій відповідно до вмісту в них інформації про відношення дефінійованого поняття до обсягів суміжних понять. Оцінено дефініції за їхньою інформативністю та кількістю слів у них. Проаналізовано доцільність використання різних дефініцій для різних цілей. Обґрунтовано доцільність використання особливостей різних дефініцій у плануванні словникарської роботи.

Ключові слова: українська мова, дефініція, суміжні поняття, відношення обсягів, тлумачний словник.

The methods of definition construction are classified according to the information contained in them about relation of defined concept toward to the extension of contiguous concepts. The concepts are evaluated based on their informativeness and the number of words in them. Expediency of using different definitions is analysed for different aims. Drawn conclusion about expedience of the use of features of different definitions in planning of dictionaries constrution.

Keywords: Ukrainian language, definition, contiguous concepts, relation of concepts extension, explanatory dictionary.

Використовуючи різні способи дефініювання лексики, можемо отримати словники різного типу, які будуть слугувати для різних цілей (відповідно до переваг того чи того способу дефініювання). Зважаючи на це, корисно мати систематизований перелік способів дефініювання. Водночас формування згаданого усистемненого переліку способів дефініювання буде корисним для будь-яких інших операцій зі знаннями, коли виникає потреба сформулювати дефініцію.

Унаслідок досліджень дефініцій багатьма авторами проаналізовано їхні різні типи, зокрема номінальні й реальні, семантичні та синтаксичні, аналітичні й синтетичні, остенсивні та вербальні, явні й неявні, генетичні, контекстуальні, операційні, інтенсійні, індуктивні та інші [1–3]. Водночас бракує дослідження типології дефініцій відповідно до вмісту в них інформації про відношення дефінійованого поняття до обсягів суміжних понять. Зважаючи на це, **метою дослідження** є створення типології дефініцій відповідно до зазначених їхніх відмінностей, виявлення їхніх особливостей і перспектив використання.

Насамперед проаналізуємо способи дефініювання довільного поняття відповідно до того, які зі суміжних понять в ієрархії відношень за обсягом залучено до його дефініювання. Таких суміжних понять може бути три види (рис. 1): підпорядковане (вужче обсягом, тобто менш загальне), координоване (співпідпорядковане до загальнішого поняття) й підпорядковувальне (ширше обсягом, тобто загальніше).

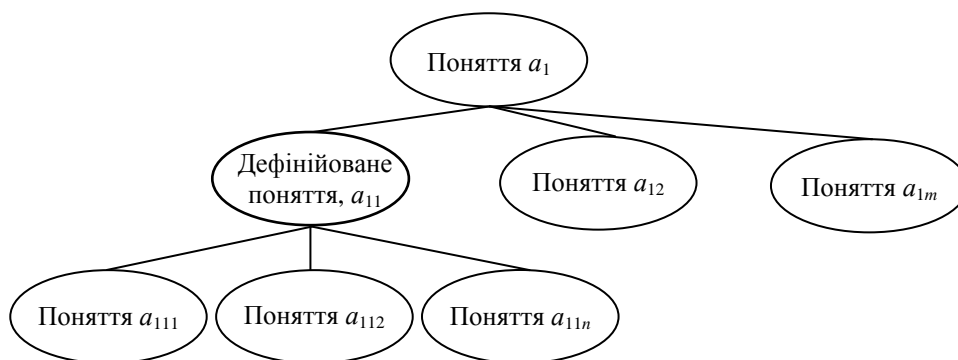

Рис. 1. Схема відношень понять, суміжних із дефінійованим:

a_1 – підпорядковувальне (загальніше, ширше обсягом) поняття, a_{12} , a_{1m} – координовані поняття (співпідпорядковані), a_{111} , a_{112} , a_{11n} – підпорядковані поняття (менш загальні, вузьчі обсягом); індексами t і n позначено кількість понять співпідпорядкованих та підпорядкованих до дефінійованого, відповідно

Якщо не вмещувати в дефініцію знання про специфічні ознаки дефінійованого об'єкта, а фіксувати лише відношення обсягів дефінійованого й суміжних понять, то, підійшовши формально, отримаємо сім видів дефініцій:

1.1 У дефінієнсі (частина дефініції, де розкрито зміст поняття, а отже й значину відповідного поняттю слова) фіксуємо наявність відношення тільки до одного виду суміжних понять – підпорядковувального, тобто загальнішого.

1.2 У дефінієнсі фіксуємо відношення тільки до одного виду суміжних понять – координованого, тобто до співпідпорядкованих понять.

1.3 У дефінієнсі фіксуємо відношення тільки до одного виду суміжних понять – підпорядкованого, тобто до менш загальних, видових понять.

1.4 У дефінієнсі фіксуємо відношення до двох видів суміжних понять – підпорядковувального й координованого.

1.5 У дефінієнсі фіксуємо відношення до двох видів суміжних понять – підпорядковувального й підпорядкованого.

1.6 У дефінієнсі фіксуємо відношення до двох видів суміжних понять – підпорядкованого й координованого.

1.7 У дефінієнсі фіксуємо відношення до всіх трьох видів суміжних понять.

Деякі міркування щодо властивостей цих дефініцій наведемо, не аналізуючи кожен з них зокрема. До прикладу, виходячи із загальних міркувань, що більше зв'язків ми встановлюємо формулюючи дефініцію, то інформативнішою вона буде. Отже, відповідно до цього, перша, друга та третя дефініції є найменш інформативними, четверта, п'ята, шоста є більш інформативними, а сьома – найінформативнішою.

Однак, дефініція може містити також інформацію про специфічні ознаки дефінійованого об'єкта (зазвичай так і є). У такому разі до наведених раніше семи видів дефініцій додамо ще вісім:

2.0 У дефінієнсі фіксуємо тільки специфічні ознаки дефінійованого об'єкта й не фіксуємо відношення до жодного з видів суміжних понять.

Види дефініцій під номерами 2.1–2.7 будуть подібними до дефініцій 1.1–1.7, із тією лише відмінністю, що в кожній із них додано ще інформацію про специфічні ознаки дефінійованого об'єкта.

Аналізуючи дефініції, аби виклад був не надто абстрактним, дефініюватимемо як приклад поняття *меблі*. У примістиці окрім меблів ми побачимо також предмети, розташовані на меблях і поза ними (рис. 2):

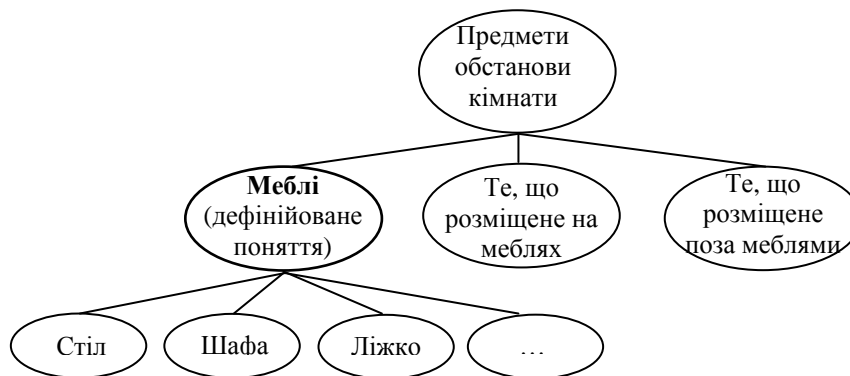

Рис. 2. Схема відношень понять, суміжних із дефінійованим (приклад)

Перш ніж аналізувати дефініції окреслимо поняттєвий апарат такого аналізу. Зокрема, ознаки меблів, як і будь-яких інших предметів, можна поділити на дефінітивні й недефінітивні. Дефінітивні – це саме ті, за якими ми відрізнитимемо, відмежовуватимемо меблі від усього іншого. Відповідно, недефінітивні ознаки (до таких в аналізованому прикладі належатиме, для прикладу, колір) – це ті, зміна, наявність чи відсутність яких не впливає на належність предмета до меблів. Називаючи специфічні ознаки дефінійованого об’єкта, ми називаємо лише частину дефінітивних ознак – іншу частину позначено загальнішим поняттям. Наприклад, називаючи специфічні ознаки ліжка (що воно призначене для лежання людини), ми фіксуємо лише частину дефінітивних ознак, іншу їхню частину зафіксовано загальнішим поняттям *меблі* (що це частина обстанови кімнати).

Розгляньмо кожен із видів раніше перерахованих дефініцій детальніше.

У дефініції 1.1 наведено лише відношення до загальнішого поняття, наприклад: *Меблі є видом предметів обстанови кімнати*. Дефініція містить 6 слів. Така дефініція, з одного боку недосконала, оскільки не тільки меблі належать до предметів обстанови кімнати. Отже, ця дефініція не дає змоги відмежувати дефінійоване поняття від інших. Її можна кваліфікувати як кваздефініцію (дефініція повинна відмежовувати), або як помилку неспівмірності обсягів. Щоб зрозуміти таку дефініцію також треба, щоб споживач розумів загальніше поняття, або принаймні володів предметно-образною його значиною. Із другого боку, така дефініція дає інформацію про інші, загальніші об’єкти, дає підстави для категоризування дефінійованого об’єкта.

Можна натрапити на думку, що такі дефініції є простішими від родо-видових, що допускає можливість використання їх у словниках для школярів. У деяких словниках для школярів справді можна натрапити на такі дефініції. Наприклад: джаз – «вид професійного музично-естрадного мистецтва» [4, с. 114], зефір – «сорт фруктової пастили» [4, с. 164]. До цього треба додати ще й таке міркування. Якщо на питання дитини «Що таке Сонце?» відповісти, що Сонце є видом зірок, то таким чином ми нічого не пояснимо їй, хоча, пов’язавши дефінійований об’єкт з іншими, ми все ж розширимо знання дитини. У цьому випадкові доцільніше було б пояснити, завдяки чому Сонце світить і гріє. Ба більше, про Сонце, яке дитина спостерігає щодня і яке значно ближче розташоване, дитина знає більше, ніж про зорі. Тобто, у цьому випадкові інформативнішим було б сказати про зорі, що це такі самі сонця, але розташовані дуже далеко.

У дефініції 1.2 наведено відношення дефінійованого поняття до понять, які перебувають із ним у відношенні координації та у відношенні співвідпорядкування до неназваного загальнішого поняття, наприклад: *Меблі належать до однієї групи з тим, що розміщують на меблях і поза ними*. Дефініція містить 14 слів. Подібне можна навести про птахів із групи (біологічного роду) круків. Повідомляючи про галку, що це птах однієї групи з вороною, граком (гайвороном) і круком, ми безпосередньо нічого не повідомляємо про ознаки галки. У цій інформації безпосередньо не зафіксовано ознаки дефінійованого птаха. Воднораз, інформація про перелік птахів представників групи, до якої належить галка (адже їх об’єднали в групу тому, що вони мали щось спільне), дає підстави пробувати шукати те спільне й воно характеризуватиме також і галку.

За допомогою дефініції 1.3 поняття пояснюємо через відношення до видових понять (узагальнивши їх, можна отримати знання про дефінійований об'єкт): *меблі – це стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне* (дефініція містить 11 слів); *рід кружкових – це галка, ворона, грак, крук*.

Дефінієнсом дефініції 1.4 фіксуємо відношення до двох видів суміжних понять – підпорядковувального й координованого, наприклад: *меблі – це вид предметів обстанови кімнати, в одній групі з яким (видом) є предмети, розміщені на меблях і предмети розміщені поза ними* (дефініція містить 21 слово); *галка – це птах, роду кружкових, в одній групі з яким є ворона, грак і крук*.

У дефініції 1.5 фіксуємо відношення до підпорядковувального й підпорядкованого понять, наприклад: *меблі – це вид предметів обстанови кімнати, до якого (виду) входять стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне* (дефініція містить 18 слів); *рід круки – це птахи родини воронових, до якого входять галка, ворона, грак, крук*.

Дефініція 1.6 містить інформацію про відношення дефінійованого поняття до підпорядкованих і координованих понять, наприклад: *меблі – це стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне, що є в одній групі з тим, що розташоване на меблях і поза ними* (дефініція містить 25 слів); *рід круки – це галки, ворони, граки, круки та інші птахи, і цей рід є в одній групі з родами сойки, кукиші, сороки, горіхівки*.

Дефініцією 1.7 формуємо відношення дефінійованого поняття до всіх трьох видів суміжних понять (підпорядковувального, координованих і підпорядкованих), наприклад: *меблі – це вид предметів обстанови кімнати, до якого (виду) входять стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне, і в одній групі з яким є предмети, розміщені на меблях і предмети розміщені поза ними* (дефініція містить 35 слів); *рід круки – це птахи родини воронових, до якого входять галка, ворона, грак, крук, і який (рід) є в одній групі з родами сойки, кукиші, сороки, горіхівки*.

Дефініція 2.0 фіксує тільки специфічні ознаки дефінійованого об'єкта і не встановлюють відношення обсягів із жодним суміжним поняттям, наприклад: *меблі – це те, що призначене для розміщення на/в ньому різних предметів*. Дефініція містить 11 слів.

Дефініції 2.1–2.7 побудуємо додаючи, відповідно, до дефініцій 1.1–1.7 інформацію про специфічні ознаки дефінійованого об'єкта (тобто інформацію, що містить дефініція 2.0).

Дефініція 2.1: *Меблі є видом предметів обстанови кімнати, призначені для розміщення на/в них різних предметів*. Дефініція містить 13 слів. Це є класична родо-видова дефініція.

Дефініція 2.2: *Меблі – це те, що призначене для розміщення на/в ньому різних предметів; вони (меблі) належать до однієї групи з тим, що розміщують на них і поза ними*. Дефініція містить 26 слів.

Дефініція 2.3: *меблі – це стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне, призначені для розміщення на/в них різних предметів*. Дефініція містить 18 слів. Ця дефініція є оптимальною для опанування змісту понять вищого рівня абстракції. Опанування таким словником повинно передувати користуванню звичайним тлумачним словником із родо-видовими дефініціями – адже для розуміння родо-видової дефініції потрібно розуміти загальніше поняття, а для його розуміння – ще загальніше, отже, увесь ланцюг понять, загальніших від дефінійованого.

Дефініція 2.4: *меблі – це вид предметів обстанови кімнати, призначені для розміщення на/в них різних предметів, в одній групі з якими є предмети, розміщені на меблях і предмети розміщені поза ними*. Дефініція містить 24 слова.

Дефініція 2.5: *меблі – це вид предметів обстанови кімнати, до якого (виду) входять стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне, призначені для розміщення на/в них різних предметів*. Дефініція містить 26 слів.

Дефініція 2.6: *меблі – це стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне, призначені для розміщення на/в них різних предметів, і вони (меблі) є в одній групі з тим, що розташоване на меблях і поза ними*. Дефініція містить 34 слова.

Дефініція 2.7: *меблі – це вид предметів обстанови кімнати, призначені для розміщення на/в них різних предметів, до якого (виду) входять стіл, шафа, ліжко, стілець, лава, вішак та інше подібне, і в одній групі з яким є предмети, розміщені на меблях і предмети розміщені поза ними*. Дефініція містить 42 слова й найповнішу інформацію.

На підставі виконаного дослідження можна висувати, що в словникарській роботі не повністю використовують інформативний потенціал різних дефініцій. Отже, під час планування словникарської роботи потрібно диференціювати створювані словники відповідно до особливостей дефініцій.

1. *Robinson R. Definition / R. Robinson. – Oxford: Oxford University Press, 1950. – 216 p.*
2. *Горский Д. П. Определение (логико-методологические проблемы) [Текст] / Д. Горский. – М. : Мысль, 1974. – 311 с.*
3. *Попа К. Теория определения [Текст] / К. Попа. – М. : Прогресс, 1976. – 247 с.*
4. *Новий тлумачний словник української мови [Текст] / І. О. Радченко. – Кам'янець-Подільський : ВПФ «Абетка», 2005. – 544 с.*

УДК 615.825.004

Ростислав Коваль, Оксана Тиравська

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

© Коваль Р. С., Тиравська О. І., 2017

Статтю присвячено аналізу проблем перекладу термінів реабілітації з французької мови українською. Найважчими для перекладу виявилися галузеві аббревіатури – потрібно було шукати розшифрування у французьких тлумачних словниках із фізичної реабілітації / терапії, у наукових статтях, підручниках та на інтернет-ресурсах і пропонувати послівний переклад, оскільки практично не існує випадків варіантів перекладу відповідною аббревіатурою в українській мові.

Ключові слова: українська мова, французька мова, реабілітація, словник, переклад.

The article is dedicated to the analyzing of problems, occurred during the translation of rehabilitation terms from French into Ukrainian. The field abbreviations became the most difficult in the translation process – we were searching for decoding in the French explanatory dictionaries for physical rehabilitation / therapy, in scientific articles, textbooks and on Internet resources, sometimes a verbal translation was offered, since there were practically no translation options for an appropriate abbreviation in the Ukrainian language.

Keywords: Ukrainian language, French language, rehabilitation, dictionary, translation.

Актуальність. Нині постала потреба формувати національну термінологію, скласти термінологічні словники, які б відповідали світовим стандартам, із метою вивести національну термінографію на світовий рівень, що залежить також і від правильного відтворення українською мовою запозичених термінів, їхнього правильного використання тощо. Головним завданням є дослідження як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних чинників, які впливають на створення (головним чином, перекладачами) нових термінів у національних терміносистемах, якщо відповідного еквіваленту в мові перекладу бракує, а також виявлення механізму термінологічного планування з точки зору мовних інтерференцій, тобто свідомого чи підсвідомого втручання в мову з метою лексичної модернізації та стандартизації [5].

Дискусії на численних термінологічних конференціях останніх років засвідчують, що чи не найважливішою проблемою сучасного українського термінознавства залишається питання про те, як зберегти національний дух української термінології за умов широких глобалізаційних процесів сучасності. Найгарячіші дискусії відбуваються саме щодо найприйнятніших назв спеціальних по-